

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2020, s. 3: 9-43

**Meşrutiyetten Cumhuriyete Mehmet Akif Ersoy'un Siyasi Faaliyetleri
ve Düşünsel Biyografisinde Yer Alan Siyasal Kavramlar**
Political Activities in the Constitutional Biography of
Mehmet Akif Ersoy from Constitutional Period to the
Republic

Akif ÇARKÇI

Doktora Öğrencisi, Sabahattin Zaim Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
Phd Student, Sabahattin Zaim University,
Political Science and International Relations,
İstanbul / TURKEY
Akif.carkci@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6522-7140

DOI: [10.5281/zenodo.3710742](https://doi.org/10.5281/zenodo.3710742)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Ocak / January 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29 Şubat / February 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: ÇARKÇI, A. (2020). Meşrutiyetten Cumhuriyete Mehmet Akif Ersoy'un Siyasi Faaliyetleri ve Düşünsel Biyografisinde Yer Alan Siyasal Kavramlar. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (Mart 2020): 9-43.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0



Öz*

Mehmed Akif Ersoy doğduğu ve yetiştiği dönem itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalandığı bir zaman diliminde, şair ve mütefekkir kimliği ile çeşitli edebi, düşünsel ve siyasal çalışmalarda bulunmuş bir şahsiyettir. Mehmed Akif'in edebi yönü pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuş ancak siyasal biyografisi ve siyasal yönelimleri, entelektüel biyografisinde yer alan ve eserlerinde işlediği siyasal kavramlar çok az sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bu makale, Mehmed Akif Ersoy'un hem siyasal biyografisini hem de Mehmed Akif'in düşünsel ve edebi ürünlerinde siyasi kavramlara yüklediği temel anlamları ele almak üzere kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Akif Ersoy, siyaset, siyasal kavramlar, hürriyet, hilafet, devlet, adalet, ittihad-ı İslam, milliyetçilik, siyasi partiler.

Abstract

Mehmed Akif Ersoy is a person who has carried out various literary, intellectual and political studies with his identity as a poet and an enthusiast during a period when the Ottoman Empire broke up as of the time he was born and raised. The literary aspect of Mehmed Akif has been the subject of many scientific researches, but his political biography, political orientations, and political concepts in his intellectual biography and works have been the subject of very few studies. This article was written to address both the political biography of Mehmed Akif Ersoy and the basic meanings Mehmed Akif attributed to political concepts in his intellectual and literary products.

Key Words: Mehmed Akif Ersoy, politics, political concepts, freedom, caliphate, state, justice, ittihad-ı Islam (Panislamism), nationalism, political parties.

Giriş

Meşrutiyet döneminde yetişen ve çok büyük bir imparatorluğun yıkılış sürecine şahitlik eden şair ve mütefekkir Mehmed Akif Ersoy'un günümüzde

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmakta olan "Milliyetçilik İle Ümmetçilik Arasında Bir Aydın Portresi: Mehmed Akif" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

siyasetten yani güncel tabiriyle politikadan pek hoşlanmadığı bilinmektedir. Nitekim Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Akif’le ilgili araştırma kitabında, Mehmed Akif’in siyasetten Allah’a sığındığını, Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne girmesine rağmen siyasetten hoşlanmadığını, geniş düşünceli, hür fikirli bu büyük şair ve dava insanının cemiyete giriş yemininde bile şart koyarak bütün iş ve eylemlerde “emri bil maruf olmak üzere” teşkilata girebileceğini bunun dışında dinen ve siyaseten ilkeleriyle bağdaşmayacak pozisyonlara girmek istemediğini ifade etmektedir. (Düzdağ: 2008, 65) Eşref Edib’e göre de Mehmet Akif, siyasi mücadelelere, siyasi dedikodulara karşıdır. Bu gibi hareketler toplumu altüst etmektedir. Onun için Sırat-ı Müstakim’de siyasi didişmelere ve dedikodulara yer verilmez.(Fergan: 1938, 6) Yine aynı yazısında Eşref Edip, Akif’in “millet böyle siyaset kavgalarından böyle fayda görmez, daha ziyade tezebzüp ve teşettüte uğrar, Allah bilir ama yakında büyük bir fitne kopacağından korkuyorum” dediğini nakleder. (Karaer: 2008, 639-645) Ancak Mehmed Akif hayatının ilerleyen dönemlerinde çok hoşlanmasa da çeşitli siyasi faaliyetler içerisinde bulunmuştur. Burdur milletvekilliği, İttihat ve Terakki çatısı altındaki faaliyetleri, Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde yürüttüğü vazifeler, milli mücadeledeki yararlılıkları ve diğerleri bu başlık altında incelenebilir.

Bu anlamda Mehmed Akif’in birebir İttihat ve Terakki gibi bir siyasi oluşum içerisinde ya da TBMM çatısı altında yüklendiği siyasi sorumluluk ya da görevlerle, milletin ve vatanın geleceği için içinde bulunduğu siyasi nitelikli mücadeleleri birbirinden ayırmak gerekmektedir. Zira bu ayırım yapıldığında Mehmed Akif’in siyasi fikriyatının daha net anlaşılacağı düşünülmektedir. Mesela Mehmed Akif’in Burdur milletvekili olarak meclis çatısı altında yürüttüğü faaliyetlerle ya da kısa da olsa İttihat ve Terakki içindeki faaliyetleriyle, Kurtuluş Mücadelesi yıllarında yürüttüğü, daha çok vatan ve millet odaklı faaliyetler özellik itibariyle yanyana konulamaz. Özellikle Teşkilat-ı Mahsusa çatısı altında imparatorluğun parçalanmaması için yürütülen siyasi faaliyetler Mehmed Akif’in hayatında ayrı bir öneme sahip bulunmaktadır.

Diğer taraftan siyaset ve siyasete dair kavram, yaklaşım, düşünce ve terimler her ne kadar Mehmed Akif’in entelektüel ya da edebi biyografisinde diğer konulara göre daha az yer tutmakta ise de kavramların taşıdığı anlam dünyası ve kavramlara yüklenen ağırlık bakımından hilafet, adalet, devlet,

panislamizm gibi kavramlar incelenmeye değer bir alan işgal etmektedir. Bu çalışmada Mehmed Akif'in siyasal nitelikli faaliyetlerinden başlayarak Mehmed Akif'in entelektüel biyografisinde yer alan bazı önemli siyasal kavramlar hakkında çeşitli tespitlerde bulunulacaktır.

1.Mehmed Akif Ersoy'un Siyasal Faaliyetleri

Mehmed Akif Ersoy yaşamı boyunca, düşünsel enerjisini fikri mücadeleye adanmış bir düşünce ve edebiyat adamıdır. Mehmed Akif bu yönüyle, bilinen anlamda bir politika veya devlet adamı değildir. Dolayısıyla fikriyatında, edebiyatında ve özellikle milli mücadele dönemindeki faaliyetlerinde mücadelesinin merkezine din, millet ve vatan gibi değerleri yerleştirmiş, siyasetin bu kavramlara hizmet etmesi gerektiğini düşünen bir edip ve şairdir. Bu açıdan bakıldığında Mehmed Akif'in hayatında bir kaç önemli aşama bulunmaktadır. Bunlardan birisi Mehmed Akif'in Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde özellikle Anadolu dışında yürüttüğü faaliyetler, bir diğeri kısa bir dönem İttihat ve Terakkiye katılması ve sonuncusu ise Burdur mebusu olarak TBMM çatası altında bulunması zikredilebilir. Bütün bu mücadele içerisinde Mehmed Akif günlük siyasi çekişmelerin içinde olmamış, siyaseti bir çıkar elde etme vasıtası olarak kullanmamış, milletvekili olduğu dönemde dahi siyasi çekişmelerden uzak durmayı tercih etmiştir. (Vakkasoğlu, 1983: 125-126)

Eşref Edip Fergan, İstiklal Savaşından sonra bir gün Mehmed Akif'e rastladığında, kendisine "artık siyaset adamı oldun" biçiminde bir ifade kullanınca Mehmed Akif bu söz karşısında şu cümlelerle kendisine cevap vermiştir:

Allah'a sığınırım: şu siyasetten, siyaset sözünden, siyaset manasından, siyaset sözünün ağızdan çıkan her harfinden, siyaset namına içten geçen her hayalden, siyasetin anıldığı her yerden, siyasetten bahseden, yahut siyaseti öğrenen, yahut siyasetle aklını bozan, yahut siyasetle akıllılaştıran herkesten siyaset kelimesinin kökünden ve o kökten çıkan iştikakların hepsinden, Allah'a sığınırım. (Fergan, 1938: 330)

Ayrıca Safahat'ta yer alan bazı şiirlerinde Mehmed Akif, siyasi partiler hakkında negatif bir bakış açısına sahip olup, siyasi partilerin, Avrupalı devletlerin Osmanlı'yı parçalamak ve içeriye tefrika sokmak için destekledikleri birer nifak merkezi olduğunu düşünmekte, cumhuriyet döneminde yürütülen

siyasetin ise kişisel menfaat, makam ve çıkar kaygılarını öne aldığına, bu anlamda millet ve vatan hizmeti için bir gayret gösterilmediğine inanmaktadır.

Mehmed Akif, Safahat'taki şiirlerinden birisinde yaşanan siyasi kavgaların temelinde çıkar kavgası olduğunu ifade edercesine:

Post üstüne kavgaların hepsi nihayet (Ersoy, 2008: 419)

şeklinde düşüncelerini mısralara dökmüştür.

Başka bir şiirinde ise Osmanlının ayrılıkçılık ile parçalanmasına ilişkin yabancı kaynaklı düşüncelere işaret etmiş,

Rusyadayken beni gördükçe gelir, derdi: "İmam"

Oku sen yoksa işin, öldü sizin hasta adam

Çıkıyor varisi meşruu, da bizden başka! (Ersoy, 2008: 158)

mısralarında düşüncelerini açıkça dile getirmiştir.

Yine Safahat'ta yer alan bir başka şiirinde ise fırkalaşmaya açıkça işaret etmiş;

Müslüman, fırka belasıyla zebun bir kavmi,

Medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?

şeklindeki mısraları kaleme almıştır. Önce dernek olarak kurulan sonra partileşen İttihat ve Terakki gibi yapılar hakkında ise;

Cemiyete bir fırka dedik, tefrika çıktı,

Sapasağlam iken milletin erkanını yıktı" (Ersoy, 2008: 420)

mısralarıyla siyaset ve siyasal partilerle ilgili görüşlerini şiir yoluyla dile getirmiştir.

Bu mısralardan da anlaşılacağı gibi Mehmed Akif günlük politika olarak nitelendireceğimiz bir siyasi anlayıştan ve siyasi faaliyetten hoşlanmamaktadır. Bu, bir mücadele ve fikir adamının fikri ve edebi yaşamını daha yüksek değerler uğruna şekillendirmiş olmasından da açıkça anlaşılmaktadır. Mehmed Akif'in Safahat adlı eserinde ortaya konulan ve şiirlerine yansıyan fikri/edebi bakış açısı bunun en büyük işareti olsa gerektir.

Mehmet Emin Erişirgil'e göre Mehmed Akif, İttihat ve Terakki'ye yakın dostu olan Fatin Hoca'nın tavsiyesiyle girmiş, bir süre sonra oradan da küskün vaziyette ayrılmıştır. (Erişirgil, 2006: 91-92) Mehmed Akif'in siyasi biyografisini tahlil edebilmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki siyasi pozisyonuna biraz daha yakından bakmak yerinde olacaktır.

1.1. Mehmed Akif'in İttihat ve Terakki'ye İştiraki

Mehmed Akif'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girişine sebebiyet veren amiller tabii olarak sadece dönemin aydınlarının ve Mehmed Akif'in Sultan II. Abdülhamid karşıtlığı ve o dönem son derece popüler olan hürriyet talebi ile açıklanamaz. İmparatorluğun parçalanmaya başladığı ve pek çok toprak kaybının yaşandığı, Osmanlı tebaasının dehşetengiz savaşlarla boğuşmak zorunda kaldığı, emperyalist devletlerin imparatorluğun dört bir yanında işgal hareketleriyle yüzleşmek zorunda kaldığı bir dönemdir. Bu dönemde imparatorluk, içine düştüğü bunalımdan kurtulma çabası sergilemekte, dönemin pek çok aydını çeşitli kurtuluş reçeteleri etrafında toplanmaktadır. Mehmed Akif de böylesine hassas bir dönemde ittihatçı çevrenin vatansaver kanadıyla devlete ve millete hizmet edebileceğini düşünmüş olmalıdır.

Mehmet Akif, II. Meşrutiyet'in ilanından dört gün sonra Rasathane Müdürlüğü Fatin Hoca'nın aracılığıyla İttihat ve Terakki Cemiyetine katılmıştır. (Kuntay, 2007: 85) Mehmet Akif cemiyete üye olunurken yapılması şart koşulan yemine kendi ilkeleri çerçevesinde karşı çıkmış ve "Cemiyetin bütün emirlerine bilâ kaydü şart itaat" ibaresini reddederek, cemiyetin doğru olmadığına inandığı emirlerine itaat etmeyeceğini açık şekilde belirtmiştir. Böylece cemiyet üyeliğini körü körüne olarak kabul etmediğini açıkça ortaya koymuştur. (Düzdağ, 1988: 21)

Şerh konulan şartlı yemin sonrasında Akif artık bir ittihatçı sıfatı ile siyasal faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Ancak Mehmet Akif'in siyasal faaliyetleri bir hizbin tarafı veya fanatığı olmaktan ziyade daha çok Osmanlı halkının özelde de Müslümanların uyarılması ve yaşanan yıkım karşısında birlik olarak yeniden güçlü ve yetkin bir toplum ve devletin ortaya çıkmasını sağlamak adına yürütülen faaliyetlerdir. (Göçer, 2012: 73-92) Bu anlayışın bir sonucu olarak yeri geldiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti kulüplerinde Arapça dersleri dahi vermiştir. (Erişirgil, 2006: 93)

Mehmet Akif'in İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olduğu dönem Meşrutiyet'in yeni ilan edildiği ve İttihat ve Terakkinin daha cemiyetten fırkaya dönüşmediği bir zamandır. Zaten bu dönemde II. Abdülhamid döneminden rahatsızlık duyan herkes İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olmuş veya cemiyete sempati duymaktadır. Bu noktada İttihat ve Terakki Fırkasına karşı muhalif olarak kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucuları arasında yer alan Miralay Sadık Bey, Dr. Rıza Nur, Osmanlı Demokrat Fırkasının kurucularında İbrahim Temo ilk akla gelen önemli isimlerdir. Bu nedenle Mehmet Akif'in de İttihat ve Terakki Cemiyetine üyeliği bir anlamı ile istibdat yönetimine karşı Meşrutiyeti vaad eden ve bunu başaran "cemiyet-i mukaddese"ye teşekkür mahiyetinde bir yöneliş olarak okunmalıdır. Zaten kısa bir süre sonra cemiyetle olan fikrî çatışmalar Mehmet Akif'i cemiyetten koparacaktır. (Göçer, 2017: 361)

1.2. Müdafa-i Milliye Cemiyeti'ndeki Faaliyetleri:

Mehmet Akif, Balkan Harbi sonrasında bu savaşta Müslüman halkın yaşadığı zulmü ve ıstırabı sık dile getirerek Müslüman halkın bu yıkımdan ders almasını canı gönülden arzulamaktaydı. Bu arzusunun bir sonucu olarak Balkan Harbi sırasında halkı uyandırmak ve orduya yardım sağlamak amacıyla kurulan "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti"nin İrşad Heyeti üyesi olarak muhtelif camilerde vaazlar vermiş ve bu vaazları da daha sonra gazetelerde halka ilan edilmişti. (Düzdağ, 1988: 186) Mehmet Akif'in bu kapsamda verdiği vaazlardan birisi "İrkçılığı, Particiliği Bırak: Savaş Var! Düşman Beş Saatlik Mesafede..." başlığını taşımaktaydı ki, bu oldukça dikkat çekicidir.¹ (Ersoy, 1913) Çünkü Balkan Harbi yenilgisinin en önemli nedeni olarak kabul edilen fırkacılık mücadelesi bir fırkaya taraf olan veya olmayan herkes tarafından kabul edilen tarihî bir hakikatti. Bu nedenle de Mehmet Akif birlik ve beraberliğin önemini vurgulayan böyle bir vaaz vermiştir. Bu vaazda "İslam'ın tayin etmiş olduğu ibadat ile ahkâm, fertler arasında ittihadı temin içindir. Böyle iken maalesef görüyoruz ki: Müslümanlar kadar tefrika içinde kalmış; teşettüt içinde bunalmış bir millet yok!"² (Ersoy, 1913) diyerek öncelikle sorunu tespit

¹ Mehmed Akif'in 7 Şubat 1913 Tarihli Fatih Camii Vaazı, Sebilürreşad Dergisi'nin 13 Şubat 1913 Tarihli Nüshasında yayınlanmıştır.

² Mehmed Akif'in Sebilürreşad Dergisinin 13 Şubat 1913 Tarihli nüshasında yayınlanan 7 Şubat 1913 Tarihli Fatih Camii Vaazı.

ederek birlik ve beraberliğin sağlanmasının önemi üzerinde durmuştur. Bu noktada Mehmet Akif, İttihat ve Terakkinin aktif bir üyesi olarak değil vatanını, milletini, devletini seven bir aydın olarak hareket etmiş, kısır parti çekişmelerine taraf olmamış, daima birleştirici olmuş; şiir, yazı ve vaazlarında birlik fikrini ısrarla işlemiştir. (Yetiş, 2006, 65) Mehmet Akif, İttihat ve Terakki Cemiyetinin üyesi olmasına rağmen özellikle Balkan Harbi'nden sonra cemiyette ağırlık kazanan milliyetçilik düşüncesine sık itiraz ederek bu konuda cemiyetin fikirlerini benimsemediğini ortaya koymuş ve arada din bağı olmadan yaşayamayacağımızı dile getirmiştir. (Düzdağ, 1988: 189) Bu düşünceyi şiirinde şöyle ifade etmiştir:

Birbirinden sonra müteferrik bu kadar akvamı

Aynı milletin altında tutan İslam'ı

Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir

Bunu bir lahza unutmak ebedi heybettir...

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez

*Son siyasetse bu! Hiç böyle siyaset yürümez!*³

Balkan Harbi'nde yaşanan yenilgiden Osmanlı Müslümanlarının ders alması gerektiğini vurgulayan ve bu konuda yoğun bir gayret sarf eden Mehmet Akif daha bu gayesine ulaşmadan başlayan I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin aynı akıbete uğramaması için elinden gelen çabayı göstermiştir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'ya bile giderek hizmet etmekten geri durmamıştır. (Göçer, 2017: 362)

1.3. Teşkilat-ı Mahsusa Çatısı Altındaki Faaliyetleri

Almanya imparatoru II. Wilhelm, I. Dünya Savaşı'nda Alman orduları karşısında savaşan Müslüman askerlerin İngiliz ve Fransızlardan daha gayretli savaştıklarını öğrenince ele geçen Müslüman askerlere Almanya ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmamaları konusunda dinî telkinlerde ulunabilecek yeterlilikte kişilerin Almanya'ya gönderilmesini Osmanlı Devleti'nden talep etti. (Kabaklı, 1975: 59) Bunun üzerine Enver Paşa bu işi yapabilecek iki isim üye-

³ Safahat'ın Süleymaniye Kürsüsünden bölümünde yer almaktadır.

rinde karar kılar. Bu kişilerden birisi Mehmet Akif ve diğeri de Şeyh Salih El-Tunusi idi. Mehmet Akif kendisine verilen bu görevi vatan ve din meselesi olarak kabul ederek Almanya'ya gider. Mehmed Akif bu seyahatte esir Müslümanların hangi nedenlerle İngiliz ve Fransız saflarında savaştıklarını öğrendikçe aslında sorunun nedeninin cehalet olduğunu açıkça görmüştür. (Kabaklı, 1975: 59) Almanlar Mehmet Akif'i ve El Tunusi'yi cephelere de götürerek onların Müslüman askerlere hitaben yaptıkları konuşmaları megafonlarla iletince düşman saflarında yer alan birçok Müslüman askerinin iltica ettikleri görülmüş ve bunun üzerine de İngiliz ve Fransızlar Müslüman askerleri cephe önlerinden arkalara kaydırmışlardır. (Semiz, 2016: 241-244) Bunun dışında Mehmet Akif'in Arapça olarak hazırladığı bildiriler uçaklarla Fransız ordusunun Müslüman askerlerinin bulunduğu yerlere atılarak önemli bir propaganda faaliyeti de yürütülmüştür. (Düzdağ, 1988: 68-70) Mehmet Akif, Almanya'daki propaganda amaçlı seyahatinden döndükten sonra 1915 yılının Mayıs ayında Teşkilatı Mahsusa'nın başkanı Kuşçubaşı Eşref Bey'in idaresindeki bir heyetle dört buçuk ay süren Arabistan'ın Necid bölgesine bir seyahate katıldı. Bu seyahatin amacı da İngilizlerle anlaşan Şerif Hüseyin'in isyan hazırlığına karşı gerekli tedbirleri almaktı. (Kutay, 1992:8-21) Mehmet Akif bu seyahatin hatırası olarak da "Necid Çöllerinden Medine'ye" şiirini kaleme almıştır. Mehmet Akif'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devleti yönettiği dönemde cemiyet faaliyetlerine katılmış olması, vatanseverliği ve milletperverliği ile yakından ilişkili olup bu durum Mehmed Akif'in İttihatçıların bütün faaliyetlerini onayladığı anlamına gelmemektedir. Zira, Mehmet Akif, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin baskısı ile 1913 yılında Darülfünun'daki hocalığından ayrılmış, dergideki yazıları zaman sansür edilmiş ve sonra da *Sebilürreşad* kapatılarak iki sayı *Sebilünnecad* adıyla yayınlanmıştır. (Düzdağ, 1988: 46-70) Geçmişteki bu hadiselerle rağmen Mehmet Akif'in İttihat ve Terakki Hükümeti'nin isteği doğrultusunda yukarıda açıkladığımız siyasal faaliyetlerde yer alması onun fikri ayrılık ile devletin çıkarları noktasında dikkate değer bir bilince sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü bu dönemde Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı gibi Osmanlı Devleti'nin mukadderatını ilgilendiren olaylarda bile ülke içerisinde fırkacılık mücadelesinin alabildiğine sert ve kuralsız bir şekilde devam etmektedir. Mehmet Akif böyle bir dönemde siyasal farklılıkları ve şahsi sıkıntıları bir kenara bırakarak ülkesi adına bu faaliyetlere

katılarak bir âlim ve aydın olarak siyasal basirete sahip olduğunu göstermiştir. (Göçer, 2017: 363)

1.4. Burdur Mebusluğu

Mehmed Akif'in siyasal biyografisinde yer tutan bir diğer önemli vazife ise Burdur Mebusluğu yani 1.Meclis çatısı altında üstlendiği milletvekilliği görevidir. Aktif şekilde milli mücadelede rol alan ve Kuvay-ı Milliye'nin Anadolu'daki faaliyetlerine iştirak eden Mehmed Akif, İstanbul İngilizler tarafından işgal edilip Meclis-i Mebusan dağıtılınca Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadele sürecinde ulemaya ve udebaya duyduğu ihtiyaç üzerine Ankara'ya davet edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de yayınladığı bir bildiri ile, olağanüstü yetkiler taşıyan bir Meclis'in Ankara'da toplanmasının ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu Meclis'e katılmalarının gerekli olduğunu bildirmiştir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusânı üyelerinden bazıları, Ankara'da açılacak Meclis'e katılmak üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu süreçte Mehmet Akif'in millî mücadeleye katılma ve Ankara'ya gitme düşüncesinin fiiliyata geçmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın bir girişimi etkili olmuştur. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından 8 Nisan 1920 günü İstanbul Heyet-i Merkeziye Teşkilatı'ndan Zafer Bey'e hitaben yazılan bir şifre telgrafın 10'uncu ve son maddesinde, "Burada ulemaya ihtiyaç vardır. Ali Bey'le görüşülerek Hoca Fatih, Şair Mehmet Akif Efendilerin ve sair tensip edileceklerin sür'at-i sevkleri" talimatıyla Mehmet Akif Ankara'ya çağırılmıştır. (Bacanlı, 2018: 1-54)

Ankara Hükümetini ve Millî Mücadeleyi desteklemesi nedeniyle, İstanbul Hükümeti tarafından Darü'l-Hikmet'ül-İslamiye'deki görevine son verilen Mehmet Akif, Ankara'ya gelişinin ardından, yaklaşık 35-40 günlük bir süre içerisinde Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya gibi yerleşim yerlerini dolaşmış, şehirlerin ileri gelenleriyle görüşmüş, Kuvay-ı Milliyecilerle temas kurmuş, vaaz ve konuşmalarla halka ulaşmaya çalışmıştır. (Bacanlı, 2018: 1-54)

Mehmed Akif'in Burdur'dan mebus seçilmesine o sırada yeni seçilmiş olan bir mebusun istifa etmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın onun yerine Akif Bey'in seçilmesini istemesi sebep olmuştur. Mehmet Akif'in mebus olması

Burdur vilayeti mebus kontenjanında oluşan eksiklik üzerine gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 29 Nisan 1920 tarihli bir telgrafı ile Mehmet Akif Bey'in mebus namzedi yazılması, Burdur'un bağlı bulunduğu Konya Vilayeti Vali Vekili Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Bey'e bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Fahrettin Bey'e yazdığı telgrafın metni şöyledir: (Güler, 2014:11)

Ankara, 29.04.36

Konya'da 12. K. K. Fahrettin Bey Efendi'ye, İstifasında musir bulunan Burdur livaası Büyük Millet Meclisi azasından ve Ahz-ı Asker Reisi Miralay İsmail Bey Efendi'nin yerine livaayı mezkur Büyük Millet Meclisi azasından Ankara'da bulunan Şair Mehmet Akif Efendi'nin intihabının temin ve neticenin iş'ar buyrulmasını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal (imza)

Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nce oluşturulan bir heyet, 25 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da vefat eden Halil Hulusi Efendi, Burdur Milletvekilliklerinden istifa eden Çilzade Fahrettin Efendi ve Miralay İsmail Hakkı Beylerin yerine yeni Burdur mebuslarını seçmek için 17 Mayıs 1336 (1920) tarihinde toplanmıştır. Yapılan seçimde Soysallı İsmail Suphi ve Şair Mehmet Akif Beyler 58'er oy almış, Mutasarrıf-ı Sabık Ali Ulvi Bey ise 56 oy alarak seçilmiştir. (Koçıbay, 2019) Burada bir detayı hatırlatmakta fayda vardır. Esasında Mehmed Akif Ersoy Birinci Mecliste hem Biga hem Burdur mebusu olarak seçilmiş ancak daha sonra Biga vekilliğinden istifa ederek Burdur'u tercih etmiştir.

Mithat Cemal Kuntay Mehmed Akif'in Ankara günlerini ve siyaset içerisinde bulunduğu dönemi şu şekilde aktarır: "Akif'in politikacı tarafı hiç yok. Halbuki onu misafir eden dergahın şeyhi (Mehmed Akif Ankara'da Taceddin dergahında oturmuştur) epeyce politika meraklısı. Ve Akif mebus olunca "Bu iş yanlış oldu, onun postunda ben oturacaktım, Büyük Millet Meclisi'nde benim yerimde de o oturacaktı" diyecektir." (Kuntay, 2012: 144) Kuntay bu satırlarla Mehmed Akif'n esasında günlük politikadan pek de hazzetmeyen bir yapıda olduğunu özetlemiş olmaktadır.

Mehmed Akif meclis çalışmalarında da diğer milletvekilleri kadar etkin değildir. Yine Kuntay'ın kaydettiğine göre Mehmed Akif'in Büyük Millet Meclisi'ndeki mebusluğu "dört senelik bir sükuttur". (Kuntay, 2012: 144) Ancak bu demek değildir ki Mehmed Akif mecliste hiç bir faaliyette bulunmamıştır. Mehmed Akif Meclis'te oluşturulan İrşat Encümeni'nde görev almış, Maarif Encümeni'nde de üzerine düşen görevleri yerine getirmiştir. Özellikle İrşat Heyeti bünyesinde Mehmed Akif'in Konya'da halkı kurtuluş mücadelesi için yüreklendirmesi ve bu işin manevi tarafına konuşmalarıyla ve vaazlarıyla katkı sağlaması gerçekten kayda değer faaliyetlerdir.

TBMM'de nadir olarak söz alan ya da kürsüye çıkan Mehmed Akif'in daha ziyade halkı aydınlatarak milli mücadeleye maddi ve manevi desteklerini sağlamak için çeşitli merkezlere gittiği görülmektedir. Eskişehir, vekili olduğu Burdur, Sandıklı, Dinar, Afyon, Antalya bu kapsamda zikredilebilecek yerlerdir. (Eraslan, 2011: 64)

Bunlardan başka Mehmed Akif Burdur Mebusu olduğu dönemde Çankırı ve Kastamonu'ya da ziyaretlerde bulunmuş, meclis tarafından resmi olarak bir buçuk ay izinli sayılan Mehmed Akif, Çankırı'da bulunduğu günlerde Çankırı Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatı ve Çankırı Gençler Mahfeli ile temasa geçmiş ve bu cemiyetlerin yaptığı çalışmalarla ilgilenmiştir. (Bacanlı, 2018: 16) 15 Ekim 1920 Cuma günü Çankırı'nın en büyük camisi olan ve Büyük Cami olarak bilinen, Ulu Cami'de bir vaaz vererek, ibadetten önce hürriyetin geldiğini ve hürriyet olmadan yapılan ibadetlerin kabul olmayacağını, kâfirin işgali altında olan halifenin de esir olduğu dolayısıyla gerçek halife olamayacağını, Yunanlılara ve kâfirlere karşı cihad bayrağını açan Mustafa Kemal etrafında toplanmak gerektiğini vurgulamıştır. (Bacanlı, 2018: 6)

Mehmed Akif, Çankırı'daki faaliyetlerinden sonra 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya geçmiş, İnebolu ve Kastamonu'da pek çok yerde milli mücadeleyi destekleyen görüşme, konuşma, yayın ve toplantılar yapmıştır. Mehmet Akif halkla ve şehrin aydınlarıyla münasebetler kurmuştur. Sebülürreşad Dergisi'nin üç sayısı Kastamonu'da çıkmış Mehmed Akif Kastamonu'da tefrika edilen dergileri halka dağıtmıştır. Buradaki ilk konuşmasını ise 19 Kasım 1920 günü Nasrullah Camii'nde yapmıştır.

Kastamonu konuşmalarında Kur'an'dan seçtiği sûre ve âyetler üzerinde durmuş, âyetleri tefsir etmiş ve günün siyasal ortamına uygun biçimde yorumlamıştır. İngilizlerin İslâm dünyasında yaptığı kötülükleri, vahşetleri; böl, parçala ve yönet siyasetini bütün çıplaklığı ile anlatmıştır. İçinde bulunulan durumdan kurtulmak için birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. (Ersoy, 2016) Akif'in Nasrullah Camii'ndeki va'azının basıldığı Sebilürreşad sayıları, çoğaltılıp dağıtılmak üzere Anadolu'nun bütün illeri ile sancak ve kazalarındaki valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara ve müftülere gönderilmiştir. (Bacanlı, 2018: 17)

Mehmed Akif'in meclis konuşmalarına bakıldığında bunlardan birisinin özellikle Londra Konferansı sonrasında Ankara ve İstanbul hükümetleri arasında yaşanan gerginliğe dair olduğu görülür. Bir diğer konuşma ise Matbuat müdürlüğünün bütçe görüşmeleri sırasında Sebilürreşad için Mehmed Akif'e ve dergi çevresine yapılan sataşmalara verilen cevaplardan oluşan konuşmasıdır. Büyük Millet Meclisi'nin İstanbul hükümeti üzerinden Londra Konferansı'na davet edilmesi üzerine yaşanan tartışmalarda da Mehmed Akif söz almış, yapılan gizli oturumlarda İstanbul'a verilecek cevabın mahiyeti hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ankara ve İstanbul hükümetleri arasında yapılan yazışmalarda nasıl bir üslup ve yöntem belirlenmesi gerektiği noktasında Mehmed Akif önemli katkılar sağlamıştır. Hamdullah Suphi ve Tunalı Hilmi beyler Mehmed Akif'in hazırladığı metne destek vermişler, bu süreçte Akif'in yanında olmuşlardır. (Eraslan, 2011: 66-78)

Bundan başka Mehmed Akif ve arkadaşlarının "İstanbul'daki ahlaki çöküşe karşı meclisin bir beyanname yayınlamasına dair teklifleri de" Mehmed Akif'in meclis çalışmaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Teklifin metni şöyledir;

B. M. Meclisi Riyaseti Celilerine

Büyük Millet Meclisi Hükümetinin tevfikatı ilâhiyeye istinaden kurtarmak için uğraştığı eczayı vatan arasında müessesatı İslâmiyeyi en büyük mikyasta ihtiva eden İstanbul'da dinî ve millî ahlâkımızın ve kavaidi medeniyetimizin pek elîm bir surette ihlâl edilmekte bulunduğu her gün vâsılı sem-i teessürümüz oluyor. Bu şayanüesef mübalâtsizlikler Türk ve Müslüman kadınlarının düşmanı hayatımız olan ecnebi işgal kuvvetlerine mensup zabitlerle hususi ve umumi cemiyetlerde hembezm olmak

ve bunlarla dans etmek gibi millî haysiyetimize ne kadar mugayir ise dinî akidelerimize ondan daha ziyade muhalif olan bir dereceye vardırılmıştır. Büyük Millet Meclisi âlemi İslâmın en büyük merakizinden biri olan İstanbul'u Türk olduğu derecede Müslüman olmak üzere istirdad etmek azminde bulunduğu cihetle İstanbul ahalisini Müslümanlık ve Türklükten ayırmak gayesine matuf olan dahilî ve haricî her gûna cereyanlara ahvali haziranın müsaid olduğu mertebede mâni olmaya gayret etmek elzem olduğuna şüphe yoktur. Binaenaleyh; Büyük Millet Meclisi tarafından kendisinin tahtı velayetinde bulunan İstanbul ahalisinin bu kısmına hitaben bir beyanname ısdarı ve bu beyannamede gerek bu türlü fezahetlere cüret eden kadınların ve gerek bu kadınların harekâtının ayna derecede mesulü olan erkeklerinin inşallah bir âtii karipte şiddetli mesul tutulacağıının tebliğini teklif ederiz.

26 Kânunuevvel 133 (Bacanlı, 2018: 30)

Bu teklif 1921 tarihli 137. Oturumda verilmiş olup meclis başkanı tarafından tanzim edilen beyanname Şer'îye Vekaleti kanalıyla havale edilerek oylamaya sunulmuş ve oluşturulan teklif kabul edilmiştir. (Bacanlı, 2018: 36)

Burdur Mebusu olarak meclis çatısı altında bulunan Mehmed Akif'in yasama faaliyetlerinde genellikle olumlu yönde tavır takındığı pek çoğunda "kabul" yönünde oy kullandığı Mehmed Akif'in mecliste katıldığı oylama faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken husus şudur ki İstiklal Mahkemeleri ile ilgili iki adet takrire red oyu vermiştir. Ayrıca başkumandanlık süresinin 3 ay daha uzatılmasına yönelik kanuna da çekimser oy kullanmıştır. (Bacanlı, 2018: 45)

Birinci TBMM'de oluşan teşkilatlı ilk grup, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'dur. Grubun amaçlarını bir "Maddei Esasiye" ile saptayan Mustafa Kemal Paşa, Meclis'teki özel grupları ve mebusların çoğunluğunu davet ederek bu ilkeler üzerinde birleşmelerini sağlamış ve hazırlanan grup dahili nizamnamesi, 10 Mayıs 1921'de kabul edilerek grup başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. 15 Mayıs 1921 tarihinde grup esas defterinde isimleri yazılı olan mebuslar arasında Burdur Mebusu Mehmet Akif de bulunmaktadır. Ancak grup esas defterindeki 14 Nisan 1923 tarihli listede grup üyesi olarak adının yazılı olmaması nedeniyle bu süreç dahilinde gruptan ayrılmış olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu içinde yer almayan veya zaman bu grupla fikir ayrılığı içine düşen bazı mebuslar

1922 yılı başlarında “İkinci Grup” olarak örgütlenmiştir. İkinci Grubu oluşturan milletvekilleri arasında her ne kadar Mehmet Akif’in ismi gösterilse de, İkinci Grup içerisinde yakın arkadaşları olmasına rağmen, Mehmet Akif’in bu grubun toplantılarına katılmadığı, hatta bu nedenle istifa edilmiş sayıldığı belirtilmektedir. Mehmet Akif’in çeşitli teklif, oylama ve gensoru gibi çalışmalarında İkinci Grup’un düşünce ve hareketlerine yakın tavır gösterdiği görülmekte ise de bu durumun aksine olarak zaman Birinci Grup’un tavırları doğrultusunda hareket ettiği de görülmektedir. Bu nedenle onu herhangi bir grup içerisine dahil etmeye çalışmanın objektif bir sonuç doğurmayacağı değerlendirilmektedir. (Bacanlı, 2018: 52)

Mehmet Akif 1 Nisan 1923 tarihinde yeniden seçim kararı alan Meclis’te bir sonraki dönem için milletvekilliğine aday olmamıştır. Son toplantısını 21 Mayıs’ta yapan Birinci TBMM ile birlikte Mehmet Akif’in milletvekilliği de son bulmuştur. Mehmet Akif’in Meclis çalışmalarından uzaklaşmasında, yeniden milletvekilliğine aday olmamasında ve Ankara’da ikamete devam etmemesinde Trabzon Mebusu ve arkadaşı olan Ali Şükrü Bey’in 27 Mart 1923 günü Muhafız Tabur Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesinin etkili olduğu belirtilir. Ancak sadece bu olayın tek başına etkili olmadığı, bu kararın bir sürecin ürünü olabileceği de düşünülebilir. Mehmet Akif, ailesini de alarak Ankara’dan ayrılmış ve İstanbul’a taşınmıştır. 1923 senesi Eylül sonlarında ise Prens Halim Paşa ile birlikte Mısır’a gitmiştir. (Bacanlı, 2018: 48)

2. Mehmed Akif’in Düşünsel Biyografisinde Beliren Bazı Siyasal Kavramlar

Mehmed Akif Ersoy’un düşünsel biyografisi incelendiğinde inanç, iman, ilim, ibadet gibi dini nitelikli kavramlar yanında ahlak, çalışma, fen, teknik gibi felsefi ve bilimsel temalar da bulunmakta, siyaset bilimine konu olabilecek temalar ise hürriyet fikri, istibdat, devletin kurtarılması, ittihat, adalet, devlet ve devlet yönetimi gibi başlıklar altında incelenmektedir. Araştırma konumuzun ana eksenini “Mehmed Akif’in siyasal duruşunun incelenmesi” noktasında şekillendiğinden aşağıda incelenen kavramlar da ağırlıklı olarak siyasi nitelikli kavram ve fikirler olacaktır. Şüphesiz başka sahalara ait çok farklı kavram ve fikirler Mehmed Akif’in eserlerinde çeşitli şekillerde iş-

lenmiş olsa da çalışmanın ilerleyen kısımlarında işimize yarayacak temel perspektif diğer fikir ve kavramlara ait bir eleme yapmayı gerekli kılmaktadır.

2.1. Hürriyet Fikri

Mehmed Akif'in erken yaşlarda hürriyetçilik fikri ile tanışması Hersekli Hoca Kadri sayesinde olmuştur. 1895 yılında kaydolduğu Fatih Merkez Rüşdiyesi'nde, okurken tanıdığı "hürriyetçi" çizgideki Türkçe öğretmeni Hoca Kadri Efendi okulda Mehmed Akif'in en çok sevdiği öğretmeni olmuştur. Ancak bu sevgi Hoca Kadri Efendi'nin okuldan ayrılmasıyla hasrete dönüşmüş, Hoca Kadri Efendi II. Abdülhamid'in baskısına dayanamamaya Mısır'a kaçmış ve orada Kanun-ı Esasi isminde bir gazete çıkarmıştır. Mehmed Akif, daha sonra Mısır'dan Paris'e giden ve orada hayatını kaybeden hocasını hayatı boyunca unutmamıştır. (Bacanlı, 2018: 36) Hoca Kadri'nin Mehmed Akif üzerindeki esaslı tesiri Mehmed Akif'in ilerleyen yıllarda oluşan siyasal kişiliği üzerindedir. Diğer adıyla Hoca Kadri Nasih, İttihat ve Terakki ile Gayr-i Müslimlere tanınan bazı ayrıcalıklar bakımından itiraz etmiş bir komitacıdır. Bu noktada İslami görüşe daha yakın duran Hoca kadri aynı zamanda istibdad ve Abdülhamid'e karşı bir hürriyetçidir. Mehmed Akif'in Abdülhamid, İttihat Terakki ve Gayr-i Müslimlerin yıkıcı faaliyetleri noktalarında Hoca Kadri'den etkilendiği söylenebilir. (Okay, 1989: 18-19)

Mehmed Akif'in Abdülhamid'e ve istibdat dönemi olarak nitelediği döneme olan eleştirilerini sert şekilde dile getirdiği meşhur şiiri "İstibdat"tan bir parçaya baktığımızda;

Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd

Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!

Diyor ecdâdımız makberlerinden: Ey sefil ahfâd,

Niçin binlerce ma'sûm öldürürken her gelen cellâd,

Hurûş etmezdi, mezbûhane olsun, kimseden feryâd? (Ersoy, 2005: 89-90)

şeklinde ifadeler yer almakta, Mehmed Akif burada "devr-i istibdat"ı yıkılmış bir kirli hatraya benzetmektedir. Mehmed Akif'in şiirsel bir dil kullanmak suretiyle istibdat yönetimini kirli bir dönem olarak nitelemesi ve sonrasında 1909 yılının Ocak ayında Sırat-ı Müstakim'de yayınlanan "Hürriyet"

şiiirinde hürriyet düşüncesine ilişkin fikirlerini beyan etmesi Akif'in "istibdat ve hürriyet" konusundaki görüşlerini anlamak bakımından önem arz etmektedir:

– İki gün sonra –

Beyaz entârisiyle kar gibi kız,
Sanki Cennet'ten inme zâde-i hûr;
Ya seher-pâredir ki perrandır
Dûş-i nâzında bir sehâbe-i nûr.
Kuşanıp bir nitâk-ı hürriyyet
Geziliyor hâk-dâni dûrâ-dûr!
Hâle-dâr eyleyince bedri şafak
Bu kadar dil-nişîn olur ancak.

Ya şu oğlan şu tostopaç afacan
Ki fezâlar gelir sürûruna dar;
Taşıyor sanki sığmıyor kabına...
Kendisinden büyük de bayrağı var!
Geçti mâzî denen o devr-i melâl,
Haydi feth et: Senindir istikbâl.

Koşuyor el ele vermiş iki kardeş; birinin
Yaşı beş yoksa da, var altı kadar dîgerinin.
Bakıyor arkalarından dayanıp değneğine
Hayli düşkün bir adam:

– Kız o ne? Düştün mü yine!

Sana bin kerre dedim koşma, yavaş git, yaramaz!
Haydi kalk ağlama... Söz dinlesen olmaz mı biraz?
Silkiver üstünü Ahmed, bakıver ağlamasın.

– Ağlamam ağbaba...

– Artık yetişir, oynamayın.

Söktü baktım ki hemen bir alay etfâl öteden,
O nasıl mevhib-i şâdî, o ne âlem, görsen!
Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş, geliyor;
«Yaşasın!» sesleri eflâke kadar yükseliyor.
Görerek yapma değil hem, ne tabî'î etvâr!

Şu yumurcakilara bak: Sanki ezelden ahrâr!

– *Bağırın haydi çocuklar...*

– *Yaşasın hürriyyet!*

*Derken alkış geliyor; sonra da nebet,
Ya Vatan Şarkısı, yâhud ona benzer bir şey
Okunup her köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey!
Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken daha dün,
Şu sokaklarda bugün dalgalanan rûhu görün!*

– *Biz de gitsek azıcık, ağbaba, olmaz mı?*

– *Gidin.*

Çok koşup terlemeyin ha! Amanın dikkat edin.

*İki kardeş dalarak lücce-i etfâle hemen,
İki dürdâne-i ismet gibi yüzmekte iken;
Bakarak arkalarından bu güzel yavruların;
Döndü birdenbire sîmâsı duran ihtiyarın.*

Ne için ağladı? Bilmem. Şunu duydum yalnız:

– *Âh bir kerre gelip görse Yemen'den babanız! .. (Ersoy, 2005: 91)*

Görüldüğü gibi Hürriyet şiirinin başında ise “iki gün sonra” ifadesine yer verilmiştir. Bu deyiş ise II. Meşrutiyet’in ilanını işaret etmektedir. Dolayısıyla “Hürriyet” şiiri, İstibdat döneminden sonra başlayan ve adına “Devr-i Hürriyet” denilen zamanın başlangıcını anlatmaktadır. Bu manzumede ilk önce ülkede İstibdat devrinin bittiği anlatılır. Herkes sokaklara dökülmüş, bu zulüm devrinden kurtuldukları için adeta bayram (hürriyet bayramı) yapmaktadır. Bu genel manzara içinde küçük bir olay sırasıyla nakledilir. Babası Yemen’de sürgün olan bir çocuk da bu bayramı kutlamaktadır. Büyükbaba ise (Bu adam bir önceki şiirde inzibatlar tarafından yaka paça götürülen adamdır.) sürgün oğlunun da bu manzarayı görmesini arzulamaktadır. (Karaer, 2011: 137-144)

Mithat Cemal de, Abdülhamit döneminde bir takım siyasî baskınların olduğunu, bu baskınlardan birisinin de kendi başına geldiğini ve tutuklandığını, Mehmet Akif’in de pek yakından bildiği tutuklanma hadisesinin bu olduğunu, görüp işittiklerini de katarak “İstibdat” şiirini böylece yazdığını ifade etmektedir. (Şen, 2016: 245)

2.2. İttihad-ı İslam Meselesi

II. Meşrutiyet'in fikir akımlarından İttihad-ı İslâm, Batıya öykünerek ülkede bu tarzda kurumlar ve Batı modelini örnek alan bir kültür yaratmak arzusundaiken, ilk önce Osmanlılık olarak ülkedeki Müslim-gayrimüslim tüm unsurları kapsamayı amaçlayan; fakat sonradan gittikçe özgül ve milliyetçi bir karakter kazanan Türkçülük akımının karşısına İslâm'ın özüne dönüş ve İslâm birliği düşüncesiyle çıkmıştır. İttihad-ı İslâm, Said Halim Paşa, Mustafa Sabri Efendi, Derviş Vahdeti ve Mehmet Akif Ersoy gibi birçok ismi bünyesinde barındırma özelliği göstermiştir. 1908 Devrimi ile ortaya çıkan İslamcılar başlıca üç grupta toplamak mümkündür (Doğan, 2013: 93-106):

1) Derviş Vahdeti'nin başında bulunduğu, yayın organı Volkan Gazetesi olan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti,

2) Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye adlı dernek etrafında toplanan ve Beyan-ül Hak adlı bir dergi yayınlayan, liderliğini Mustafa Sabri Efendi, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi gibi muhafazakârların yaptığı grup,

3) Sırat-ı Mustakim/Sebilürreşad Dergisi etrafında toplanan yenilikçi Müslüman aydınlar ve ulema.

İttihad-ı İslâm akımının yukarıda belirttiğimiz üçüncü grubun üyesi ve en etkili savunucularından birisi de Sebilürreşad Dergisi yazarı, şair Mehmed Akif Ersoy'dur. Akif, II. Abdülhamit istibdadının havasını solumuş, II. Meşrutiyet'i görmüş ve Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına tanıklık etmiş bir şahsiyettir. Bu denli büyük değişimlerin, çöküş ve kuruluşların, milli mücadele olaylarının arasında hayatını geçiren bir yazar ve şair olarak O, dünyadan elini ayağını çekmeyi salık veren bir tasavvuf ehli olmadığı gibi İmparatorluğun kurtuluşunu, Batı medeniyetini körü körüne taklitte bulan bir aydın da olmamıştır. Bilakis O, çarpık bulduğu noktaları korkusuzca yazılarına taşıyabilmiştir. (Doğan, 2013: 93-106)

Sırat-ı Müstakim çevresinde toplanan Mehmed Akif, Said Halim Paşa gibi dönemin yenilikçi Müslüman aydınları ve Müslüman ulemanın da taraf-tar olduğu, Müslümanların birleşmesi ve ortak hareket alanı oluşturması anlamına gelebilecek İttihad-ı İslam(Panislamizm) düşüncesi, Yeni Osmanlılar ile başlayıp, geniş bir coğrafyayı etkileyen, Batı'nın emperyalist gücüne karşı

durabilecek alternatif bir kuvvet olarak, Müslüman toplumların tek çatı altında birleşmesini öngören dini referansları ağır basan siyasi bir proje şeklinde tanımlanabilir. Birleşmenin *pratikteki imkanı* konusunda yapılan eleştiriler her dönemde var olsa da; bu birleşmenin ne şekilde olacağı sorusuna Müslüman aydınların verdikleri cevaplar farklılık da arz etse, İttihad düşüncesi, 19. yy. sonlarından itibaren İslam dünyasının yeniden eski gücüne kavuşması ve Dünya siyasetinde söz sahibi olabilmesi için -popülerliğini kimi dönemler de kaybetse de- etkililiğini günümüze kadar sürdüren bir proje olarak kalmasını bilmiştir. Kur'an-ı Kerim ve Hadisler açısından "İttihad" fikrine bakıldığında;

Müslümanlara sosyal dayanışmayı, birlikteliği ve ortak hareket etmeyi tavsiye ve bazen de emreden birçok(hatta fazlasıyla) dini referansın mevcut olduğu görülecektir. Geriye ise, bunun siyasi alana taşınarak, siyaset ideolojisi açısından ifadesi kalmaktadır. (Kaya, 2009: 115)

Döneminin Müslüman entelektüellerinden birisi olarak bilinen Mehmet Akif'in hareket noktasını da tabii olarak Ayet ve Hadisler oluşturmaktadır. Onun özellikle Sebilürreşad'da manzum ve mensur olarak yayınlanan tefsir yazalarının baş kısımlarına koyduğu ayetlere baktığımız vakit, bunların neredeyse tamamının Müslümanların birleşmesiyle ilintili olarak yorumlandığını görürüz. Hz. Muhammed'in hadislerinden de özellikle, birlik ve beraberlikten, Müslümanların bir birleriyle olan ilişkilerinin niteliğinden bahsedenler üzerinde durulduğu görülecektir. Dünya Müslümanlarını bir birinden sorumlu hale getirecek olan bu İttihad düşüncesinin dini bir gereklilik ve zorunluluk olduğunu Akif, şöyle ifade etmektedir: "Bir adam ki Müslümanların derdiyle dertlenmez; onların imdadına koşmaz; o adam hiçbir vakit Müslüman olmaz. Müslümanlık yalnız lafz ile değildir. Sorarım: Şarktaki Müslüman garp-takinin imdadına koştu mu? Şimaldeki Müslüman cenuptaki din kardeşinin halinden müteessir oldu mu? Lâ vallahi, olmadı. Öyle ise âlem -i İslâm felaket üstüne felaket göreceğine, birinden kurtulur kurtulmaz başkasına uğrayacağına şüphe etmesin." (Şengüler, 1992: 226)

Safahat'ın beşinci kitabı olan Hatıralar'da ise Akif, İman ile ittihad arasındaki zorunlu ilişkiyi şu mısralarla ifade eder:

O îmandan velev pek az nasîb olsaydı millette,

Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!

O îman ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...

Nasıl "bünyân-ı mersûs" olmamız lâzımsa gösterdi.

Peki! Bizler ne yaptık? Kol olduk, târumâr olduk... (Ersoy, 2005: 275)

Mehmed Akif İttihad-ı İslam fikrini bir iman meselesi olarak görmenin yanında aynı zamanda siyasi bir ideal olarak da değerlendirmiştir. Bu idealin şüphesiz o dönem gerçekleştirici gücü Osmanlı saltanat ve hilafetidir. Osmanlı şemsiyesi altındaki Müslüman milletler bir birlik ideali etrafında toplanacaklar, kenetlenecekler ve kavmiyetçilik düşüncesini terk ederek İslam birliği hedefi için bir araya geleceklerdir.

Sebilürreşad'daki bir makalesinde Akif, "Hükümet -i İslamiye" şeklinde tanımladığı Osmanlı'yı, İslam birliğini sağlayan bir unsur olarak gördüğünü şöyle dile getirir: "Eğer yaşamak istiyorsak bu ruhu öldürmeyelim. Yani vahdet-i İslâmiyeyi tarumar edecek hareketler şöyle dursun, tahriklerden bile Allah'a sığınalım. Şu son hükümet-i İslâmiye ağıyâra karşı yekpare bir kitle, mersus bir bünyan halinde kaldıkça, bütün dünya bir araya gelse devrilmek değil kımıldanmaz bile!" (Şengüler: 1992: 146)

Akif bu düşünceler ışığında Osmanlının dağılmasının önlenebilmesinin mümkün olduğunu, bunu sağlayacak olan gücün ise manevi planda iman, siyasi planda ise Osmanlı Hilafeti ile olacağını ifade etmek istemiştir. Balkanlarda başlayan kopuş hareketleri ile birlikte Mehmed Akif imparatorluk nasıl kurutulur fikri için ittihad-ı İslam fikrini bir reçete olarak görmüş ilerleyen dönemde milli mücadeleye yapılan manevi hazırlık safhasında verdiği vaazlarda bu fikriyatı emperyal güçlere karşı bir cihad motivasyonu olarak da kullanmıştır.

2.3. Devlet ve Devlet Yönetimi

Mehmed Akif Ersoy, Hazreti Ömer'in yöneticisi olduğu devlet sistemini ideal devlet tipi olarak görmektedir. Mehmed Akif, "Kocakarı ile Ömer" şiirinde Hz. Ömer'in başından geçen örnek bir olayı ele alarak devlet ile ilgili görüşlerini açıklamaya çalışmıştır. Mehmed Akif bu şiirinde Hz. Ömer'in hali-fe olduğu dönemler aynı zamanda geceleri halkın bekçiliğini de yaptığını belirtmektedir. Mehmed Akif, Hz. Ömer'in bir gece kıyafet değiştirip Hz. Abbas'la Medine sokaklarında gezerken kenar mahallelerin birinde çadırda otu-

ran, aç olan çocuklarını bir tencerede su kaynatarak avutmaya ve uyutmaya çalışan yaşlı bir kadına rastladıklarını yazmaktadır. Mehmed Akif bunu gören halifenin üzülen Hz. Abbas'la birlikte gidip devletin yiyecek deposundan bir çuval un, bir testi de yağ çıkardığını, unu halifenin kendisinin, yağı da Hz. Abbas'ın taşıdığını ifade etmektedir. Mehmed Akif, yiyecekleri kadının çadırına getirdikten sonra halifenin yemek yaparak kadının ağlayan çocuklarını besleyip uyuttuğunu ve ertesi gün de halifenin kadına maaş bağlattığını anlatmaktadır. (Kır, 1988: 97-103)

Mehmed Akif burada adaletin timsali Hz. Ömer in şahsında bir devlet başkanının yahut bir yöneticinin taşıması gereken sorumluluğu vurgulamaktadır. (Kır, 1988: 97-103)

Akif bu şiirinde yaşlı kadının diliyle halkın yöneticisinden beklentilerini dile getirmektedir. Mehmed Akif yaşlı kadının diliyle devlet başkanına Allah'ın bir emaneti olduğunu, halk yetim avuturken yöneticinin uyumaması gerektiğini eğer sorumluluğu yerine getiremeyecekse bu işi üstlenmemesinin daha iyi olacağını şöyle ifade etmektedir:

Ya ben yetim uyuturken Emir uyur mu gerek?

Raiyyetiz, ona bizler veditullahız;

Gelip de bir aramak yok mu?

.....

Zavallının işi pek çok, zaman bulup gelemez;

Gidip de söylemişsen ne haldesin bilemez,

.....

-Niçin hilafeti vaktiyle eylemişti kabul?

Sonunda böyle çürük özü kim sayar makbul

Mehmed Akif devlet yöneticisinin ahirette Allah'ın huzurunda hesap vereceğini ve dünyada yüklendiği günahlarına kimsenin ortak olamayacağını bu gerçeği gözönünde bulundurarak davranması gerektiğini belirtmekte, Hz Ömer ile Hz Abbas ı karşılıklı konuşurarak bu düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

Çuval Halife'de, yağ bende çıktık ambardan,

.....

-Ben götüreyim.... Verir misin çuvalı?

-Hayır yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:

Vebali kendine aittir İbn-i Hattab'ın.

.....

Yarın huzur-ı ilahide kimseler Ömer'in,

Şerik-i hayveti olmaz, bugünlik olsa bile,

Evet hilafeti yüklenmeyeydi vaktiyle

Burada çuval bir simgedir. Akif bu mısralarla bir yöneticinin milletin huzur ve refahı için her türlü fedakarlığa katlanabilmesi, üzerine yüklenen emaneti koruyabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Yine başka bir şiirde Akif, devlet başkanının sorumluluğunun bütün bir ülkeye yayıldığını o ülkede bir nehir kenarında bir koyunu bir kurt yese yöneticinin Allah'ın huzurunda bundan sorumlu tutulacağını ifade etmektedir.

Kenar-ı Dicle'de bir kurt kapsa koyunu,

Gelirde adl-i ilahi Ömer'den sorar onu

Yine Mehmed Akif "Asım" başlıklı şiirinde devlet yöneticilerinin adil ve dürüst olmaları gerektiğine vurgu yapmış, "Dirvas" isimli şiirinde de Emevi halifelerinden Hişam'ın makamının heva ve hevesine kapılarak halkın dert ve ızdırabını görmezden geldiğini yazarak ağır şekilde eleştirmiştir.

Dolayısıyla Mehmed Akif Ersoy'a göre devlet yönetimi, adalet, emanet ve sorumluluk duygusu, tevazu, mesuliyetlerinin bilincinde olma, dürüstlük gibi değerler üzerine kurulu olmalıdır. Mehmed Akif şiirleri üzerinden tarihte yaşamış bazı zatları örnek göstererek devlet yöneticisi olarak doğru ve yanlış prototipleri edebi bir üslupla dile getirmiştir.

2.4. Siyasi Partiler

Mehmed Akif Ersoy hayatını esas olarak fikri ve edebi mücadeleye adanmış bir edebiyat, aksiyon ve düşünce adamıdır. Bu yönüyle bilinen anlamda bir siyasi parti taraftarı ya da siyaset adamı değildir. Hem fikri yaşamında hem edebiyatında hem de özellikle milli mücadele dönemindeki faaliyetlerinde mücadelesinin merkezine din, millet ve vatan gibi kavramları yerleştirmiştir. Mehmed Akif'e göre eğer siyaset kavramına ille de bir değer yükleneyecekse siyasetin bu kavramlara hizmet etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mehmed Akif bu düşünceler içerisinde kısa bir dönem İttihat ve Terakki içinde bulunmuş ve daha sonra da Burdur mebusu olarak TBMM çatısı altında görev yapmıştır. Ancak Mehmed Akif'in İttihat ve Terakki'nin siyasi parti olarak teşkilatlanmış kolu İttihat ve Terakki Fırkası ile bir bağı olmamıştır. Hatta daha sonra İttihatçı hükümetler muhalif yazıları sebebiyle edebiyat fakültesindeki hocalık görevinden de uzaklaştırmışlardır. (Düzdağ, 1996: 21) Bütün bu süreçlerde Mehmed Akif günlük siyasi çekişmelerin içine pek dahil olmamış, siyaseti bir çıkar elde etme aracı olarak kullanmamış, milletvekili olduğu dönemde dahi siyasi çekişmelerden uzak kalmayı tercih etmiştir. (Vakkasoğlu, 1983: 125-126) Dolayısıyla Mehmed Akif'in gerek İttihat Terakki içinde gerekse meclis çatısı altında bilinen manada bir siyasi parti taraftarlığı yaptığı söylenemez.

Eşref Edip Fergan, İstiklal Savaşı yıllarından sonra bir gün Akif'e rastlandığında, kendisine "artık siyaset adamı oldun" şeklinde bir ifade kullanınca Mehmed Akif bu söz karşısında Abduh'a atfedilen şu cümlelerle kendisine cevap vermiştir:

Allah'a sığınırım: şu siyasetten, siyaset sözünden, siyaset manasından, siyaset sözünün ağızdan çıkan her harfinden, siyaset namına içten geçen her hayalden, siyasetin anıldığı her yerden, siyasetten bahseden, yahut siyaseti öğrenen, yahut siyasetle aklını bozan, yahut siyasetle akıllılaştıran herkesten siyaset kelimesinin kökünden ve o kökten çıkan iştikakların hepsinden, Allah'a sığınırım. (Fergan, 1938: 330)

Ayrıca Safahat'ta yayınlanan bazı şiirlerinde Mehmed Akif, siyasi partiler hakkında olumsuz, negatif bir görüşe sahip olup, siyasi partilerin, Avrupalı devletlerin Osmanlı'yı parçalamak ve içeriye tefrika sokmak için destekledikleri birer nifak odağı olduğunu düşünmekte, cumhuriyet döneminde yürütülen siyasetin ise kişisel menfaat, makam ve çıkar kaygılarını öne aldığına, bu

anlamda millet ve vatan hizmeti için bir gayret gösterilmediğine inanmaktadır.

Safahattaki şiirlerden birisinde siyasi kavgaların temelinde çıkar kavgası olduğunu ifade edercesine:

Post üstüne kavgaların hepsi nihayet (Ersoy, 2008: 419)

şeklinde düşüncelerini mısralara dökmüş,

Başka bir şiirde ise Osmanlının tefrika ile parçalanmasına ilişkin yabancı menşeli düşüncelere işaret etmek için:

Rusyadayken beni gördükçe gelir, derdi: "İmam"

Oku sen yoksa işin, öldü sizin hasta adam

Çıkıyor varisi meşruu, da bizden başka! (Ersoy, 2008: 419)

Mısralarında düşüncelerini dile getirmiştir.

Yine Safahat'ta yer alan bir başka şiirde ise fırkalaşmaya işaret etmiş;

Müslüman, fırka belasıyla zebun bir kavmi,

Medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı? (Ersoy, 2008: 419)

şeklindeki mısraları kaleme almıştır. Önce dernek olarak kurulan sonra partileşen yapılar hakkında ise;

Cemiyete bir fırka dedik, tefrika çıktı,

Sapasağlam iken milletin erkanını yıktı" (Ersoy, 2008: 420)

mısralarıyla siyaset ve siyasal partilerle ilgili görüşlerini dile getirmiştir.

Yine vaazlarında siyasi partilerle ilgili görüşlerini fırka kavramı etrafında açıklamış mesela Avrupa'daki partiler ve bizdeki parti anlayışı hakkında fikrini şu şekilde izhar etmiştir:

...İyi ama bütün milletlerde pek çok fırkalar vardır. Dünyaları da pek iyi gidiyor. Terakki edip duruyorlar. Bu fırkalar hiç de onların izmihlaline sebep olmuyor. Evet onlar fırkayı tefrika manasında telakki etmiyorlar. Onların fırka hayatını size la teşbih şöyle temsil edeyim: Tıpkı bizdeki mezhepler gibi. Ben Hanefiyim, sen Şafiisin. Sana itiraz ediyor muyum? İkimiz de aynı Yaratıcıya ibadet ediyoruz. İkimizin de

Kur'an'ımız, Peygamberimiz aynı. İşte onlar da yekdiğerine karşı bu nazarla bakıyorlar. Bizde ise öyle mi? Heyhat! Fırkacılık tefrikacılıkla karar kılıyor. Birbirimize düşman kesiliyoruz. Her fırka diğer fırkayı vatanın düşmanı tanıyor. O nazarla bakıyor. "Maksat memleketin selametidir. Filan fırka selameti şu yoldan harekette görmüş, bizim fırka da bu taraftan gitmekte" demiyor. İşte tefrikalar hep bu yüzden oldu. Nihayet memleket uçurumun kenarına geldi... (Ersoy, 2016: 191)

Görüldüğü üzere Mehmed Akif siyasi partilerin Avrupa'da ilerleme ve kalkınma gibi ortak bir amaca hizmet ettiklerini bizde ise aksine ayrılık ya da o günün tabiriyle tefrikaya sebebiyet verdiklerini açıkça ifade etmiş olmaktadır.

2.5. Milliyetçilik/Kavmiyetçilik

Sırât-ı Müstakîm Dergisi mensubu aydınlar, Mehmed Âkif ve arkadaşları, neşriyatlarının ilk yıllarında, Türkçülük, bir kültür hareketi olarak Müslüman Türkleri uyandırmaya çalışırken, onu pek tabîi olarak desteklemişlerdi. Sırâtı müstakîm "Türk İslâm Âlemi" genel başlığı altında, dış Türklerden haberler veriyor, "Ümmet-i Türkiyye" sözünü kullanıyor, "Türk birliği" teklif eden mektupları yayınlıyordu. 1909'da kurulan "Türk Derneği", dergiyi kendine yayın organı olarak tanıyor, Ahmed Midhat Efendi'nin "Türklüğe Dâir" konferansı ve benzerleri yayınlıyordu. (Düzdağ, 1996: 71)

Fakat "Türkçülük" hareketinin kısa bir zaman sonra siyâsî bir şekle bürünmesi üzerine Mehmed Âkif ve arkadaşları ona karşı çıkmışlardır. Çünkü böyle bir cereyanı, İslâmiyet'e aykırı bulmakla beraber, Osmanlı vatanında bulunan Müslüman fakat gayri Türk unsurların ayrılmasına sebep olacağı için tehlikeli de görmekte idiler. Mehmed Âkif'in Safahat'ta bulunan ırkçılık aleyhdarı şiirlerinin yazılışı sebebi de budur. ((Düzdağ, 1996: 71)

Mesela Süleymaniye Kürsüsü'nde isimli şiirinin bir yerinde Mehmed Akif;

Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,

Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlayamam,

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

*Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı,
Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir,
Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir...
Son siyaset ise Türklük, o siyaset yürümez!*

Şeklindeki mısralarıyla milliyetçiliğe ne şekilde baktığını açıklamış olmakta, ırkçılığa varan kavmiyetçiliği kesinlikle rerdererek İslami bir milliyet anlayışına sahip çıkmaktadır.

Mehmed Âkif, Aralık 1918 de Sebilürreşad'da kaleme aldığı bir makale ile bütün bu düşünce ve endişelerle (milliyetçiliğin İslâmiyet'e aykırı olması, Osmanlı vatanında bulunan Müslüman fakat gayri Türk unsurların ayrılması tehlikesi) birlikte o zamana kadar olanları ve o günkü görüşlerini şöyle özetlemektedir:

Ne olurdu, kavmiyet denilen o mel'un cereyan, derhal siyasî bir şekil almasaydı, kitaplarıyla, gazeteleriyle, konferanslarıyla, nutuklarıyla, Müslüman unsurları birbirine düşürürken, aynı vasıtalarla biraz da, parçaladığı kitlelerin lisânına, irfanına hizmet edeydi de, bugün o büyük şerrin, bâri şu kadarlık bir hayrını gördük, diyebileydik! Arnavutluk, Araplık, Türklük namuna ortaya çıkan kavmiyet reislerini, bundan altı yedi sene evvel bir yere çağırılmış, kendilerine şöyle demiştik: "Kavmiyet cereyanı en medenî en ileri cemiyetleri birbirine düşürüyor. Bizim gibi, kendini teşkil eden unsurları istisnâsız câhil bulunan bir cemaati ise tarumar eder. Geliniz bu cereyanı körüklemeyiniz. Mensup olduğunuz kavimlere hizmet etmek istiyorsanız, bunun yolu başkadır. Evet, hep biliyoruz ki, İslâm unsurlarının hepsi irşâda, ikaza muhtaçtır. Bunlardan, meselâ Arapları irşâd vazifesini Arap münevverlerine bırakınız. Çünkü irşâdına çalışacağı unsurların lisânını, âdetlerini mizacını, rûhunu diğer unsurlara mensup münevverlerden iyi bildiği için, muvaffak olması çok daha kolaydır. Türk'ün Arnavud'un uyandırılması için de aynı usûle başvururuz. Aradaki İslâm bağıni devam ettirip kuvvetlendirmek şartıyla mensup oldukları kavimleri okutmak, yazdırmak, ilim ve irfan sahibi etmek; seroet, san'at, ticaret hususlannda terakki ettirmek için geceli gündüzlü uğraşırlar. Böyle bir yol takip etmeye karar vererseniz, biz de, sizinle beraber çalışırız, elimizden geleni kat'iyen esirgemeyiz... Heyhat! Bu teklif hiç birinin işine gelmedi. Çünkü siyasî teklifler gibi lâf ile yürüyecek takımdan değildi,

faaliyete muhtaç idi, mücâhedeye muhtaç idi, fedakârlığa muhtaç idi. Çünkü burada izah edemeyeceğimiz birçok gizli sebepler daha mevcut idi. (Ersoy, 1918: ?)

Yine Beyazıt Camii kürsüsünden 2 Şubat 1913'te verdiği bir vaazda Mehmed Akif, İslam'da ırkçılığın yerinin olmadığına vurgu yapmakta, Müslümanların bu hakikatten gafil olarak bölündüklerini ifade etmektedir;

Filhakika, ırkı, lisanı, muhiti, adatı, elhasıl herşeyi yekdiğerine mübayin olan bu kadar akvamı Müslümanlık kardeş yapmıştı, cinsiyeti, kavmiyeti aradan kaldırmıştı. Fakat son zamanlarda biz Müslümanlar bu hakikatten gafil olduk. Aramıza namütenahi esbab-I tefrika girdi. Bırakalım memalik-I ecnebiyedeki Müslümanları, Osmanlı memleketinde bu kadar akvam var. Öyle ya Arnavut, Kürt, Çerkes, Boşnak, Arap, Türk, Laz... El hasıl daha bir çok kavmiyetler mevcut. Pekala hepsinin beynşndeki rabita nedir? Rabita-I diyanet! Şimdiye kadar bu rabita sayesinde kardeş gibi yaşadık. Türk Türklüğünün ne olduğunu bilmiyordu, Arnavut kavmiyetinden dem vurmuyordu. Zaten Müslümanlıkta kavmiyetçilik yoktur. (Ersoy, 2016: 189)

2.6. Halife ve Hilafet

“Hilafet” ve “Halife” kelimeleri safahatın pek çok yerinde geçmektedir. Bu kavram, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde gibi Safahat bölümlerinde, Mehmed Akif'in Çanakkale Boğazı'na hitap eden şiirinde, ayrıca meşhur Kocakarı ile Ömer şiirinde de hilafet ve halife kavramları geçmektedir.

M. Ertuğrul Düzdağ'ın kaydettiğine göre Safahat'ın 1928 yılında eski harflerle yapılan son baskılarında hilafet ve halife kelimeleri çıkarılarak yerlerine “hükümet” gibi kavramlar yerleştirilmiştir. (Düzdağ, 2006: 193) Tabii olarak bu kavramların tam da hilafetin kaldırıldığı yıllarda Safahat baskılarında sansüre uğramış olması bir tesadüf değildir. Lakin bu sansür daha sonra kalkmış olup şiirler olduğu gibi, yani ilk halleriyle bugünkü Safahat baskılarında yer almaktadırlar.

Safahat'ın Hakkın Sesleri bölümünde hilafet kavramı şu şekilde geçmektedir:

Ey millet-i merhume, sabah oldu uyan!

Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?

Ne Araplık, ne de Türklük kalacak aç gözünü!

Dinle Peygamber-i Zîşan'ın İlahi sözünü.
Türk Arapsız yaşamaz, kim ki yaşar der delidir!
Arabın, Türk ise hem sağ gözü hem sağ elidir.
Veriniz başbaşa, zira sonu hüsrân-ı Mübin;
Ne **hilafet** kalıyor ortada billahi ne din!
"Medeniyet"! size çoktan beridir dış biliyor,
Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor.

Fatih Kürsüsünde isimli Safahat bölümünde ise hilafet kavramı şu mısralarda karşımıza çıkmaktadır:

Zavallı alem-i İslam eğer salibe henüz
Sarılmıyorsa, kolundan çeken: **Hilafetiniz**
Hilafet olmasa dünya tanassur eyleyecek...
O halde şimdi bizim hakkımız değil ölmek.
Yetişmiyor mu ki dünya evinde çektüğümüz,
Yarın da yüklenelim alemin günahını biz,
Hayata karşı nedir söyleyin bu yulgnlık?
Reis-i ailenin intiharı: çılgınlık!
Hilafetin, o henüz payidar olan arşın
Sükuutu müdhiş olur...Düşmesin aman yapışın!

Yine aynı kısımda hilafet ve halife kavramı şu mısralarda karşılığını bulmaktadır:

Yüz elli bin bu kadar hanumanı buldu sönen!
Siz, ey bu yangını izhar eden beş-altı sefil,
Ki ettiniz bizi Hırvat'la Sırb'a karşı rezil!
Neden **Halife**'ye Kur'an'la bağlı Arnavodu

Ayırdınız da harab ettiniz bütün yurdu?

Yukarıdaki mısralardan da açıkça anlaşılacağı üzere Mehmed Akif hilafet ve halife kavramlarına hem dini hem de siyasi bir içerik yüklemekte, mesele Arnavud'un Kur'an'la bağlı olduğu halifeden kopmasını mısralarında açıkça eleştiri konusu etmektedir.

Yine Mehmed Akif "Hilafet olmasa dünya tanassur eyleyecek" diyerek, hilafetin yokluğunda dünyanın hristiyanlaşma tehlikesi ile karşı karşıya geleceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Mehmed Akif'in anlayışında hilafet makamı hem Alem-i İslam'ın koruyucu şemsiyesi hem de çeşitli etnik unsurları İslam şemsiyesi altında tutan siyasi bir bütünlüktür.

Safahat'ın beşinci bölümünde bulunan Berlin Hatıraları başlıklı şiirde ise Mehmed Akif Çanakkale Boğazı'na hitap ederken şiirinde ;

Sen ey Boğaz ki, uzattın da ahenin kolunu,

Halife yurdunu tehdid eden deniz yolunu,

Osmanlı topraklarını halifenin yurdu olarak görmekte, bu kavrama siyasi bir anlam yüklemektedir. Yine şiirin bir başka yerinde

Bakın ilerledi... Asker! Huda bilir asker!

Evet, gözüüm seçiyor şimdi bir bir efradı

Halife ordusunun en muazzam evladı,

Ki pak alınları İslam için son istihkam

Diyerek Çanakkale'de çarpışan askeri halifenin askerleri ve İslam'ın son istihkamı olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan Mehmed Akif'in Safahat'ın beşinci bölümü ya da beşinci kitabı olan "Hatıralar"ı "Hanedan-ı Hilafet'in erkan-ı muazzamasından Ömer Faruk Efendi hazretlerine takdime-i tazimimdir" şeklinde ithaf etmiş, bu satırlar da Safahat'ın 1928 baskısından çıkarılmıştır. (Düzdağ, 2006: 195)

Son olarak meşhur "Kocakarı ile Ömer" şiirinde Mehmed Akif Hazreti Ömer'in halife olarak sorumluluğuna vurgu yaparak

Bir aşiyân-ı sefalet bakılmayıp göçse,

Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!

Ömer halife iken başka kim çıkar mes'ul!⁴

Sonuç

Netice itibariyle Mehmed Akif Ersoy siyasi yönü ağır basan bir kimse olmaktan ziyade daha çok düşünce ve edebiyat sahasında ürünler vermiş bir şahsiyettir. Ancak bu kimliği Mehmed Akif'in idealleri ve inançları uğruna mücadele etmesine, bu uğurda bir aksiyon adamı olmasına engel teşkil etmemiştir. İmparatorluğun dağıldığı kritik bir dönemde, Osmanlı tebasını, özellikle de Müslüman toplumları bir arada tutma ve devlet-i aliyye'nin çökmesini engellemeye dönük çalışmalar içerisinde yer alması, bu amaca matuf olarak İttihat ve Terakki'ye dahil olması, Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde imparatorluğun farklı coğrafyalarına çeşitli amaçlarla ziyaretler gerçekleştirmesi bu yönünü ispatlayan faaliyetlerdir. Dolayısıyla Mehmed Akif İslamcı kimliği ile Osmanlı'nın son döneminde ittihad-ı İslam düşüncesi çerçevesinde çeşitli siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak Akif'in bu mücadelesi kendi ifadesiyle bir fırkacılık ya da modern ifade biçimiyle bir particilik şeklinde gerçekleşmemiştir.

Diğer taraftan milli mücadele yıllarında Mehmed Akif'in Anadolu'da yürüttüğü mücadele ve sonrasında Burdur mebusu olarak TBMM çatısı altındaki faaliyetleri de bugünkü anlamda çatışma, çekişme, rekabet ve çıkar kavgası içeren bir günlük politikadan çok bağımsızlık, din, namus, millet, vatan gibi daha yüksek değerler uğruna yürütülmüş yüksek nitelikli siyasi faaliyetler olarak değerlendirilebilir.

Mehmed Akif'in meşrutiyetten vefatına kadar ki düşünsel çizgisinde öne çıkan ittihad-ı İslam, hilafet, milliyetçilik, adalet, hürriyet ve benzeri kavramlar ise Mehmed Akif'in İslamcı kimliği ve vatanseverliği ile bağımsızlık ve hürriyet fikrine olan sadakati çerçevesinde ele alınabilecek kavramlardır. Mehmed Akif kavmiyetçiliği reddetmiş ancak Osmanlı'yı oluşturan çeşitli milletler birer birer imparatorluk bünyesinden ayrıldıktan sonra, özellikle milli mücadele döneminde, Anadolu'da Müslüman Türklerin yalnız kaldığını ve tek başına bağımsızlık mücadelesi verdiğini görmüş, İstiklal Marşı'ndaki ırk ve

⁴ Bu mısralar, Safahat'ın Birinci Kitabı olan "Safahat" bölümünde bulunmaktadır.

millet vurgularıyla elde kalan son tebaya ırkçılıktan uzak bir milliyetçi anlayışla sahip çıkmıştır.

Mehmed Akif Osmanlı'nın dağıldığı bir dönemde İslam inancına sahip toplulukların ittihadına inanmış, panislamist bir bakış açısıyla halife ve hilafet kurumunun yanında durmuş ancak saltanatçı, baskıcı ve otoriter bir idarecilik anlayışının da aynı oranda karşısında durmuştur. Devletin adalet temelinde inşa edilmesi gerektiğini savunan Mehmed Akif Halife Ömer'i konu edinen şiirinde de ifade ettiği gibi devlet adamının sorumluluk duygusuyla hareket etmesi ve adaletten ayrılmaması gerektiği fikrini eserlerinde yer yer işlemiştir.

Siyasi partilere ise birer ayrılıkçılık tefrika odağı olarak bakan Mehmed Akif Batılı anlamda bir siyasi parti anlayışının oradaki şartlarda aynı ortak amaçlara hizmet ettiğini, bizde ise partilerin birer nifak merkezi olarak tebarüz ettiğini vurgulamıştır. Bu anlamda Mehmed Akif siyasi partilerin günlük politik çatışmaların merkezi olmaktan ziyade, daha çok memleketin kalkınmasına, gelişmesine, devletin ve milletin bekasına hizmet etmesi gerektiğine inanmış bir aydındır. Mehmed Akif bu düşüncelerini kimi zaman vaazlarında, kimi zaman şiirlerinde kimi zaman ise Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad'da yayımlanan makalelerinde işlemiştir.

Kaynakça

- Bacanlı, H. (2018). "Birinci TBMM'de Burdur Milletvekili Mehmet Akif Ersoy ve Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.1, S.34 1-54
- Düzdağ, M. E. (1988). Mehmed Akif Ersoy, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 21.
- Düzdağ, M. E. Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar II, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006), 193
- Düzdağ, M. E. (1996). Mehmed Akif Ersoy, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi, 21.
- Düzdağ, M. E. (2008) İstiklal Şairi Mehmed Akif Ersoy, İstanbul: Fide Yayınları, 65.

- Doğan, C. (2003) "İttihad-İ İslâm Yahut Bu Vatan Nasıl Kurtulur?: Mehmed Akif'in Osmanlısı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6, Issue 5, 93-106.
- Eraslan, C. (2011) "Milli Mücadelede Mehmed Akif ve Akif'in Ankara Günleri" Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmed Akif Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 12-13 Mart 2011, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 64.
- Erişirgil, M. E. (2006) İslamcı Bir Şairin Romanı Mehmed Akif, Ankara, Atlas Kitap, 91-92.
- Ersoy, M. A. (2005) Safahat, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 89-90.
- Ersoy, M. A. (2010). Safahat, Ankara: Akçağ Yayınları, 173.
- Ersoy, M. A. (1326). "Hasbihal", *Sırat-ı Müstakim*, V/107
- Ersoy, M. A. (2008). Safahat, İstanbul: Fide Yayınları, 419
- Ersoy, M. A. (2016). Tefsir Yazıları ve Vaazlar, (Ankara: DİB Yayınları,191.
- Ersoy, M. A. (2016). Tefsir Yazıları ve Vaazlar, Der. M.Ertuğrul Düzdağ, (Ankara, DİB Yayınları,
- Fergan, E. E. (1938). Mehmed Akif Hayatı Eserleri, İstanbul: Işıklar Kitabevi.
- Fergan, E. E. (1938). Mehmed Akif, İstanbul: Asar-ı İlmiye Neşriyatı.
- Göçer, G. (2017) "Mehmet Akif Ersoy'un Siyasal Kimliği Ve İttihat Ve Terakki Cemiyeti İle Olan İlişkisi", *MAE Üniversitesi SBE Dergisi*, C.9, S.19, 354-367.
- Göçer, G. (2012). "Balkan Harbi Sonrası Bir Özeleştiri Örneği Olarak Kırmızı ve Siyah Kitap 1328 Faciası", *TYB Akademi Dergisi*, S. 6, 73-92
- Güler, A. (2014). "Yeni Arşiv Belgelerinin Işığında Mehmet Akif'in Ankara'ya Gelişi ve İlk Günleri", *Devlet*, S. 452, Y.11, 11
- Kabaklı, A. (1975). Mehmet Akif, (İstanbul: Toker Yayınları, 59.
- Kaya, H. (2009). "Mehmed Akif'in Dini ve Siyasi Fikirleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 6.

- Kuntay, M. C. Mehmed Akif. (2007), İstanbul: LM Yayınları, 85.
- Kutay, C. (1992). Necid Çöllerinde Mehmet Akif, (İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 8-21.
- Kuntay, M. C. (2012). Mehmed Akif, , İstanbul, Timaş Yayınları, 144.
- Koçibay, O. (14.10.2019). "Mehmet Akif Ersoy ve Burdur",
<http://www.kocibay.net/mehmetakif>. Html,
- Kara, İ. (2004). "İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslâmcılık, C. 6, (İstanbul: İletişim Yayınları, , 36.
- Karaer, N. (2011). "Mehmed Akif ve Sultan Abdülhamid", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 26,: 137-144.
- Karaer, N. (2008) "Mehmet Akif ve II. Meşrutiyet", I. Uluslararası Mehmed Akif Sempozyumu, 19-21 Kasım 2008, Burdur: MAE Üniversitesi, 639-645.
- Kaya, H. (2009). "Mehmed Akif'in Dini ve Siyasi Fikirleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 115.
- Kır, İ. (1988). 'Mehmed Akif'in Görüşlerinin Sosyolojik Analizi', (Yayınlanmamış YL Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, , 97-103
- Lapidus, I. M. (1996). Modernizme Geçiş Sürecinde İslâm Dünyası, (Çeviren: Sefa Üstün), (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 21. ,
- Okay, O. (1989). Mehmed Akif Bir karakter Heykelinin Anatomisi, Ankara: Akçağ, 18-19.
- Öztürk, Y. N. (2008) Allah İle Aldatmak, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 71.
- Sebilürreşad Dergisi No: 382, 12 Aralık 1918 Tarihli Nüsha.
- Semiz, Y. (04.05.2016), "I. Dünya Savaşında M. Akif",
<http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s5/14.pdf> . , 241-244
- Şen, H. (2016) "Mehmed Akif Ersoy'un Düşüncelerinin Biyografik Analizi", Sosyoloji Dergisi, S.34, 243-268.

- Şengüler, İ. H. (1992) Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı, C.9, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 226.
- Vakkasoğlu, V. (1983), İslam Şairi Mehmed Akif, İstanbul: Orhan Yayınları, 125-126
- Yetiş, K. (2006). Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, (Ankara: Akçağ Yayınları, 65.